

UNIVERZITNÉ VZDELÁVANIE V KONCEPTE INTEGRÁLNEHO HUMANIZMU JACQUESA MARITAINA

Andrej Rajský

Integrálny humanizmus

Jacques Maritain (Paríž 1882 – Tolosa 1973), tento francúzsky filozof židovského pôvodu, žiak Henriho Bergsona a Léona Bloya, je azda najvýznamnejším predstaviteľom novotomistickej filozofie 20. storočia, ktorú kladie do opozície voči subjektivismu, iracionalizmu, materializmu a pragmatizmu. Usiluje sa opätovne oživiť klasické scholastické tematiky novými prostriedkami v prostredí súčasných kultúrnych, sociálnych a náboženských poryvov. „*Integrálnemu humanizmu*“, ktorý rozvíja v rovnomennom diele (1936), zveruje úlohu rekonštrukcie profánneho organického sveta v súčinnosti s osvedčenými kresťanskými hodnotami.¹ V spoločnosti sa pravda nesmie zopakovať stredoveká podriadenosť politiky náboženskej moci, ale profánne funkcie spoločnosti a zmysel pre posvätnosť ľudskej existencie majú vyúsťovať do harmonickej fúzie cieľov a prostriedkov. Antropocentrický humanizmus vidí v človeku stredobod jeho samého a celého univerza, uzatvára človeka do sféry autonómnej imanencie, oberá ho o rozmer transcendentných väzieb a potencialít a pripravuje ho o víziu nádeje (por. [1], 144). Naproti tomu integrálny humanizmus je „otvorený“ – teonómny a človeku umožňuje rozvíjať svoju metafyzickú dôstojnosť na dialektickej osi „odiekiaľ-niekam“.

Ku konceptu integrálneho humanizmu Maritain dospieva po období dlhého existenciálneho boja o východiská vlastnej filozofie, v ktorom smäď po metafyzickom základe zvíťazil nad absurdnosťou povrchného parížskeho života a nad plytkosťou sebestačného racionalizmu. V sociálnom a politickom živote je preto podľa neho základnou *otázka morálky*, ktorá sa v procese racionalizácie prenáša do demokratických štruktúr s cieľom zvyšovať mieru spravodlivosti a slobody. Opak by viedol k autodeštrukcii spoločnosti. Sila demokracie koná v službách spravodlivosti a každý spoločenský celok, ktorý by toto poradie prevrátil, je určený na zánik (ako príklad uvádza zánik Tretej ríše na konci druhej svetovej

¹ Ďalšie diela: *Dobýjanie slobody, Výchova na rázcestí, Výchova osoby, Láska a priateľstvo, Umenie a scholastika, Filozofia prírody, Morálna filozofia, Hranice poézie, Stupne poznania, Význam súčasného ateizmu, Tria reformátori, Osoba a spoločné dobro, Za humánnejšiu politiku, Štyri eseje o ľudskom duchu, Náboženstvo a kultúra, Úvahy o Amerike, Politické štruktúry a sloboda, Situácia poézie, Od Bergsona k Tomášovi Akvinskému, Krátke pojednanie o existencii a jestvujúcne, Kresťanstvo a demokracia, Tvorivá intuícia v umení a poézii, Zodpovednosť umelca* a iné.

vojny). Kritériom moci v spoločenskom organizme nie je štát osebe, ba ani ľud tohto štátu, ale súhrn nadčasových morálnych hodnôt, ktoré stoja „nad“ ľuďom a štátom. Každá spoločnosť priam potrebuje výzvu vertikálneho rozvoja na to, aby bola životaschopnou a aby plnila svoj základný účel, ktorým je realizácia slobody každého jednotlivca v spoločenstve s druhými.

Výchova na rázcestí

Maritain venuje veľký záujem otázkam výchovy a vzdelávania. Výchova predpokladá praktickú múdrosť, ktorá sa premieta do formovania osoby. Je to služobné umenie, ktoré pomáha ľudskej prirodzenosti, aby sa stále väčšmi oslobodzovala. Výchova zabezpečuje dosahovanie osobnej a spoločenskej plnosti, je teda prípravou k demokratickému životu. Prostriedkami výchovy nemajú byť násilie a nátlak, ale humanizmus a veda, no predovšetkým mravné konanie vychovávateľa, ktorý spolupracuje s vychovávaným. Táto spolupráca je možná, lebo vychovávateľ a vychovávaný sú si vo svojej prirodzenosti podobní („analogickí“). „*Umenie vychovávať by sa malo porovnávať s umením lekárstva. Medicína narába so živou bytosťou, s organizmom, ktorý obsahuje vnútornú vitalitu a vnútorný princíp zdravia... Inak povedané, lekárstvo je ars cooperativa naturae, služobné umenie, umenie v službe prirodzenosti. Rovnako platí aj pre výchovu...*“ (Maritain In: [2], 601). Prirodzená aktivita rozumu u toho, ktorý sa učí a dielo intelektuálneho vedenia u toho, ktorý učí, sú dynamickými faktormi výchovy, ale hlavným agensom, prvotným dynamickým faktorom vo výchove je vitálny princíp, ktorý je vnútorný vychovávanému subjektu. Vychádzajúc z tejto pedagogickej premisy Maritain odmieta tzv. výchovu s palicou, no rovnako aj nezodpovedný permisivizmus, pretože vychovávateľ je síce iba „spolupracovníkom prírody“, no súčasne je nevyhnutný ako morálna autorita a pozitívne vedenie. Výsledkom výchovy má byť človek, ktorý „*jestvuje rád*“, lebo sa cíti rešpektovaný vo svojej osobnosti, je začlenený do ľudského spoločenstva, ktoré ho neutláča, môže napĺňať vlastnú aspiráciu po pravde a vlastnú tendenciu k dobru ([2], 601).

V pedagogickom diele *Výchova na rázcestí* („Education at the Crossroads“, 1943), ktoré obsahuje štyri prednášky uvedené na Yalskej univerzite, autor organicky predkladá dvojité víziu, od ktorej odvíja svoje sugestívne výchovno-filozofické úvahy: vedomie hodnôt, ktoré činia z osoby jedno univerzum a „absolútne“, spojené so zmyslom pre historické formy a potreby, síce obsahuje nemenné a nadhistorické ideály, no tieto musia byť prenesené do časových štruktúr. Výchova na rázcestí pojednáva o pedagogických otázkach v súvislosti s prirodzenosťou a cieľom ľudskej osoby, ale vo funkcii požiadaviek typických pre modernú

civilizáciu a školstvo. Po úvahách na tému cieľov výchovy a dynamiky výchovno-vzdelávacieho procesu sa Maritain venuje analýze konkrétnych školských inštitúcií. Rozlišuje tri stupne výchovy: základné školstvo, stredné školstvo a vysoké školstvo. Tieto tri stupne zodpovedajú nielen prirodzeným chronologickým obdobiam vývinu mladého človeka, ale aj trom odlišným a kvalitatívne určeným obdobiam psychologického a noetického vývinu. Poznanie, ktoré sa odovzdáva mladým ľuďom nie je to isté, ako kvantitatívne redimenzované poznanie odovzdávané dospelým, ale je poznaním schopným oživiť zvnútra a zdokonaľiť pôvodné univerzum myslenia, ktoré je dieťaťu a dospievajúcemu vlastné. Ide o špecifickú kvalitu poznania, prispôsobenú prijímateľom, ktorá dosahuje vlastnú dokonalosť v danom období ich vývinu, neide teda o poznanie, ktoré sa v ďalšom vývine jednoducho kontinuálne a uniformne rozrastá do objemu tak, aby dosiahlo parametre vedy. Z toho vyplýva, že základné a stredné školstvo by malo zabezpečiť predovšetkým výchovu pre život, v celej jeho hĺbke, šírke a rozmanitosti, ešte skôr, než človek vstúpi do „stavu dospelého človeka“, schopného slobodne sa rozhodnúť pre vlastnú špecializáciu. Predčasná špecializácia podľa Maritaina bráni plnému rozvinutiu ľudských potencialít a značí isté násilie na výchove človeka. Predovšetkým stredoškolské študijné programy by sa mali čiastočne vzdať funkcionálnej vízie rýchleho začlenenia študentov do profesionálneho sveta práce a väčšiu pozornosť venovať formovaniu človeka ako kultúrnej osobnosti, prostredníctvom humanitných študijných predmetov, schopných prezentovať všeludské hodnoty, ako napr. história, literatúra a poézia, estetika, filozofia, etika a politická filozofia (porov. [3], 96-103; Maritain sa tu odvoláva na pedagógov ako S. Barr, R. Hutchins, J. U. Nef, M. J. Adler). Súčasťou tejto palety disciplín by mala byť tiež – aspoň fakultatívne - základná špekulatívna teológia, bez ktorej nie je pochopiteľná tradičná, no ani moderná európska kultúra.

Architektúra univerzitného vzdelávania

Univerzitné vzdelávanie je posledným štádiom výchovy mladého človeka. Vysokoškolskí študenti už vstúpili do myšlienkového sveta dospelých a z bezprostrednej blízkosti sa pripravujú na svoju úlohu muža a ženy. Majú prvé skúsenosti s osobnou iniciatívou už vyformovaného rozumu a slobodnej vôle. V súlade s európskou tradíciou sa vyššie a vysoké vzdelávacie inštitúcie nazývajú univerzity. Cieľom univerzity je doplniť výchovu a vzdelanie mladých a zavrieť proces ich nadobúdania sily a zrelosti úsudku a intelektuálnych cností. Univerzita je miesto, kde sa vyučuje *univerzáln*e vedenie (J. Newman). Zároveň však univerzitné vzdelávanie poskytuje definitívnu špecializáciu štúdia.

V súčasnej dobe univerzita nevychováva intelektuálnych vodcov spoločnosti, ako tomu bolo v stredoveku a v prvých storočiach novoveku, ale v demokratickom zmysle formuje oveľa širšiu a oveľa diferencovanejšiu masu občanov, pochádzajúcich z najrozličnejších vrstiev a skupín obyvateľstva. Moderná univerzita ponúka najširšie možnosti študijných odborov a disciplín, z ktorých si študent vyberá len nepatrnú časť pre vlastné vzdelávanie. Napriek tomu by si však univerzita mala zachovať svoju podstatnú charakteristiku univerzálnosti, a to nielen v zmysle „všestranného rozhl'adu“, kvôli ktorému by všetky odvetvia ľudského poznania boli zastúpené v architektúre výuky, ale aj preto, že táto architektúra má byť chápaná kvalitatívne hierarchicky, tak aby od jej základu až po vrchol boli umenia a vedy zoskupené a zorganizované podľa svojej rastúcej hodnoty z hľadiska duchovnej univerzálnosti.

Maritainov model univerzity môžeme chápať ako systém štyroch sústredných kružníc, zoradených okolo jedného stredu. *Najširší okruh disciplín* by mal obsahovať oblasť užitočných umení, aplikovaných vied, technických predmetov v najširšom zmysle slova: administratívne vedy, umenia a remeslá, poľnohospodárstvo, mineralógiu, aplikovanú chémiu, štatistiku, obchod, finančníctvo atď. *Druhý okruh* by sa mal týkať skupiny praktických vied, ktoré zasahujú aj do prísne špecializovaných oblastí, no vzťahujú sa na človeka a na ľudský život, ako napr.: lekárstvo, psychiatria, verejná hygiena, alebo právo, ekonomické a politické vedy, pedagogika, žurnalistika atď. *Tretí okruh* by predstavovali špekulatívne vedy a krásne umenia, ktoré sa zaoberajú nezaujatým skúmaním prírody, človeka a kultúrnych výdobytkov, ktoré oslobodzujú ducha človeka prostredníctvom pravdy a krásy. Patria sem: matematika, chémia, fyzika, astronómia, geológia, biológia, antropológia, psychológia, archeológia, história, jazyky a klasická a moderná literatúra, filológia, hudobná veda, krásne umenia atď. Tieto odbory stoja v centre univerzitného života a tvoria poklad civilizačného dedičstva. Avšak *najvyšším animačným stredobodom* výukovej architektúry sú univerzálne vedy v tom najhlbšom zmysle ľudskej múdrosti: filozofia prírody, metafyzika a teória poznania, morálna filozofia, sociálna a politická filozofia, filozofia kultúry a dejín, teológia a dejiny náboženstiev. V ideálnej univerzite by tieto rozličné časti celého korpusu štúdií mali byť rozdelené ani nie tak do autonómnych fakúlt, ako skôr do osobitných inštitútov s vlastnou vnútornou organizáciou, no súčasne úzko prepojených s inými inštitútmi tej istej univerzity. Jednotlivé inštitúty by mali byť zoskupené do štyroch obcí, podľa vyššie uvedeného rozdelenia na štyri okruhy vied a vzdelávania.

Špecializácia a univerzálnosť univerzitného vzdelávania

Nestačí však, aby univerzálnosť poznania a vyššia jednota univerzálnych vied bola začlenená do všeobecnej architektúry týchto študijných obcí. Je potrebné, aby v istej miere inšpirovala reálny intelektuálny rozvoj živého subjektu, ktorým je študent a aby sa stala jeho integrálnou súčasťou, nech by bolo jeho profesionálne zameranie akékoľvek. V tomto spočíva hlavná povinnosť a hlavná ťažkosť univerzitného vzdelávania. Myšlienkový svet študenta a toto posledné štádium výchovy prostredníctvom školy je vo fáze definitívnej diferenciacie a formulácie. Úsudok a intelektuálne cnosti už nie sú v štádiu prípravy, ale v štádiu pravého a vlastného osvojenia. A práve v tomto období nastáva nevyhnutná odborná špecializácia. Každý študent nadobudol iné intelektuálne cnosti ako jeho kolega, vzhľadom na to, či je zaradený do odborov technicko-utility, aplikovaných vied, praktických vied týkajúcich sa života človeka, alebo špekulatívnych vied. Počas univerzitného štúdia sa rozvíja poznanie, ktoré je na úrovni vedeckého poznania, čiže dokonalé a racionálne uchopenie dané konkrétnym predmetom štúdia. Pravda je vnímaná ako partikulárna pravda v závislosti od tej ktorej vednej disciplíny.

Ako teda v tomto štádiu vzdelávania zaistiť univerzálnu aspiráciu poznania k jednotnému a jednému horizontu? Maritain navrhuje: „*Medzi jednotlivými vysokoškolskými inštitútmi sa bude musieť rozvinúť organická kooperácia; od každého študenta bude požadované, nech je jeho odborné zameranie akékoľvek, istý stupeň všeobecného vzdelania v tých predmetoch, ktoré tvoria samotný stredobod univerzitného života a ktoré sú obsiahnuté v treťom a štvrtom okruhu výuky*“ ([3], 114). Naozaj, technické prostriedky nemôžu byť reálne prínosné a predmet praktických vied správne orientovaný bez všeobecného náhľadu na prírodu a na človeka. Medicína, verejná hygiena, psychiatria, ako aj právo, sociológia, hospodárske a politické vedy a pedagogika sú priamo a vnútorne podriadené morálke a prirodzenému zákonu a pravda každého poznania, ktoré sa týka ľudského správania, implikuje jasný úsudok o cieľoch ľudského života, inak povedané, zahŕňa etický a filozoficko-politický náhľad, ktorý zas predpokladá metafyziku. Žiaden vedec, ako ani historik, vzdelanec, humanista či umelec sa nemôže vzdať istej filozofickej inšpirácie. Potrebujú preto filozofické vzdelanie, aspoň aby si mohli uvedomiť presnú hodnotu a legitímny dosah svojich špecifických aktivít v porovnaní s inými aktivitami ducha. A tak pre každého študenta by malo byť povinné absolvovať istý počet predmetov v študijnej obci čistého poznania a univerzálneho poznania. Táto disciplína by však bola nedostatočná, keby ju nedoplňovala organická štruktúra, ktorá by obsahovala zmysel pre jednotu a univerzálnosť,

ktorá má prenikať univerzitný život. Špeciálne výbory, zložené z profesorov z rôznych inštitútov by mali zabezpečovať regulárnu spoluprácu medzi inštitútmi, mali by riadiť prácu študenta a mali by mu pomáhať pochopiť vzťahy medzi jeho osobitnou výskumnou oblasťou a inými univerzálnejšími oblasťami štúdia, napríklad súvislosti a vzťahy fyziky, biológie, psychológie a medicíny s dejinami vied, s dejinami civilizácie, s filozofiou prírody a s teóriou poznania, alebo vzťahy a väzby ekonómie, sociálnych vied, práva, pedagogiky, literatúry a umenia s dejinami civilizácie, s morálnou a politickou filozofiou a s veľkými metafyzickými a teologickými problémami. Tak by študenti mohli pri príprave svojich diplomových prác tvorivo spájať štúdiá a výskumy z odborov dosiaľ separovaných a poznanie každého študenta by bolo oživené a prehĺbené takýmto preverovaním hodnoty, cieľov a logickej štruktúry rozličných disciplín.

Teologické predmety by mohli zostať predmetom slobodnej voľby. Tí, čo veria, že Boh zjavil ľudstvu tajomstvá svojho vnútorného života, považujú teológiu, čiže racionálne prenikanie a rozvoj zjavených právd, za vedu v pravom a vlastnom zmysle, teda za poznanie, ktoré napreduje s istotou a nevyhnutnosťou, lebo je zakorenené vo viere a uchopuje svoj predmet skrze pojmy, ktoré tento predmet nekonečne prekračuje a presahuje. Ak totiž univerzita vyznáva, že je jej vedeckou povinnosťou sprístupniť racionálne poznanie v každej podobe, nemala by obráť študentov o možnosť teologického vzdelania. Otvorili by sa im obzory vysoko racionalizovaných problémov a lepšie by pochopili korene našej kultúry. Teologické predmety by nemali byť vyučované spôsobom, akým sa prednášajú v kňazských seminároch, ale spôsobom prispôbeným intelektuálnym potrebám laikov. Súčasťou týchto predmetov by mali byť aj dejiny náboženstiev.

Práca univerzít môže nájsť svoje zavŕšenie v práci vo výskumných ústavoch. Je logické, že vysokoškolské vzdelanie vyústí do pôvodnej tvorivej práce a do rozvoja poznania, predovšetkým na vedeckom poli. Avšak v tom je niečo, čo v istom zmysle presahuje funkciu výuky. Bežným cieľom univerzít je poskytnúť mládeži vzdelanie, a nie produkovať nespočetné množstvo kníh, článkov a príspevkov, či uskutočňovať vedecké, filozofické, alebo umelecké objavy. Je rozdiel medzi výchovou človeka prostredníctvom kurzov, rozborov textov, príprav seminárnych prác, riadených diskusií a laboratórnych cvičení a pôvodným koncentrovaným vedeckým výskumom. Výskumné ústavy, zorganizované a vybavené zámerne na rozvoj vied o prírode a o človeku sú nesmierne dôležité pre pokrok civilizácie a majú s univerzitami komplementárne spolupracovať, no súčasne by kvôli obojstrannému prospechu mali zostať jasne odlišené.

Maritain ďalej zdôrazňuje potrebu ďalšieho doplnku vysokoškolského vzdelávania a výchovy – centier spirituality. V krajinách Východu (India, Čína) sú známe „ashrams“, školy múdrosti, zamerané na meditáciu a kontempláciu zmyslu života. V európskom náboženskom priestore pretrváva tradícia exercícií, duchovných cvičení, ktoré v špecializovaných centrách poskytujú priestor a prostriedky záujemcom o prehĺbenie vlastnej mystickej vertikality. Antickí evanjelioví učitelia stále zostávajú zdrojom vitálneho duchovného bohatstva. Maritain navrhuje vybudovať a udržiavať podobné strediská pokoja, ktoré by dopĺňali mentálny a morálny rozmach mladého človeka o nový životný rozmer. Podľa neho tento návrh nie je nijakým anachronizmom, ale výrazom realistickej snahy o praktickú kompenzáciu pozitivistického a praxistického smerovania spoločenského života.

Maritainov filozofický koncept integrálneho humanizmu, prednesený pred šesťdesiatimi rokmi na americkej pôde, naznačuje užitočné línie výchovno-vzdelávacieho systému, ktorého podnety prekonávajú aj časový odstup, ktorý nás od neho delí. Potreba integrity výchovy v súčasnosti vôbec neustúpila do úzadia, práve naopak, v dobe nekompromisných požiadaviek čoraz dynamickejšieho trhu práce sa prezentuje o to nástojčivejšie. V mnohých ohľadoch sú Maritainove inšpirácie blízke už zabehnutému inštitucionálnemu poriadku našich univerzitných obcí. Tento fakt nás môže povzbudiť a ešte viac podnietiť k opätovnému premysleniu jeho organizačných a programových rámcov s ohľadom na najhlbšie, metafyzické dôvody výchovy a vzdelávania, a to aj na úrovni inštitúcie, akou je dnešná univerzita.

Literatúra

[1] LAUKO, J.: *Dva metafyzické aspekty človeka: individualita a osobnosť vo filozofii J. Maritaina*. In: Kolektív autorov: APhT 8, *Minulé a súčasné podoby personalistickej filozofie*. Trnava : Katedra filozofie Fakulty humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave, 2003, s. 139-149.

[2] REALE, G.: *Il pensiero occidentale dalle origini ad oggi*, 3. Brescia : La Scuola, 1994, s. 599-602.

[3] MARITAIN, J.: *Educazione al bivio*. Brescia : La Scuola, 1993.

[4] MARITAIN, J.: *Nove lezioni sulle prime nozioni della filosofia morale*. Milano : Vita e pensiero, 1989.

[5] *Enciclopedia Garzanti di filosofia*. Milano : Garzanti, 1993, s. 691-692.

[6] MARITAIN, J.: *Křesťanský humanismus*. Praha : Universum, 1947.

[7] MARITAIN, J.: *Traja reformátori*. Trnava : SSV, 1947.

[8] NANNI, C.: *L'educazione tra crisi e ricerca di senso*. Rím : LAS, 1990.

Mgr. Andrej Rajský
Katedra humanitných vied
Materiálovo-technologická fakulta STU
918 00 Trnava
e-mail: arajsky@zoznam.sk